

LÉTAY VERA:

A Nincs Tovább Kocsma

A nem létező amerikai dráma pusztaságát több évtizedes munkásságával dús termőföldre változtató Eugene O'Neill az Amerikai Elektra után, írói pályája letisztult utolsó szakaszában, megírta az amerikai Éjjeli menedékhelyet is. Az 1939-es születésű, de 1912-ben játszó *Eljő a jeges* nemcsak külsőségeiben mutat tudatosan vállalt hasonlóságot Gorkij drámai remekével, de mint-ha tartalmában is ennek negatív lenyomata lenne. A színhely csaknem ugyanaz. Különböző világ-részekben, a századforduló cári Oroszországának barlangszerű pinchehelyiségében, vagy New York West Side-negyedének nyomorúságos pálinkásbutikjában, megfeneklett sorsok tengeremélyén játszódnak mindkét mű. Ez a „Nincs Tovább Kocsma”, a „Vég-ső Allomás Kávéház”, a „Mélység-Szálló”, ahol az ágyrajárók pár kopejkás vodka, s a kegyelemből megtúrt vendégek az ötcentes potya whisky mámorába menekülnek a valóság elől.

Gorkij éjjeli menedékhelyén megjelenik Luka, a mézes beszédű, jószágos és ravasz öregember, övén teáskannával és fazékkal, s az elviselhetetlen emberi szenvedést vigasztaló hazugságokkal próbálja enyhíteni. Amikor aztán forró lesz a helyzet, nyomtalanul eltűnik, maga után hagyva a csalogló illúziókat, üres remények hamis pénzét. O'Neill-nél minden fordítva történik. A kocsmatulajdonos öreg Harry Hope (hope magyarul: remény) születésnapján, mint minden évben, most is megérkezik a tréfacsináló, nagy-dumájú, piás vigéc, a közszere-tetnek örvendő Hickey, azzal a különös, s tőle igazán váratlan el-határozással, hogy leszoktatja az egész elátkozott bandát az ivás-ról, s mi több, nemcsak az alko-holmámborból józanítja ki őket, de önbecsapó illúziókból, hazug ábrándjaikból is. Elete utolsó jó-cselekedetét meg akarja sza-badítani barátait a bűntudattól, hogy végleg leszámolva a valósággal, békét kössenek önmaguk-al.

A kísérlet azonban balul üt ki. Az alkoholtól átítatódott testű és lelkű roncsberek az illúzió-ök támasztó karójától megfosztva, összeroskadnak. Mintha Hickey kedvelt otromba viccének hőse, a felesége ágyában rajtakapott jeges, most a Halál jelképévé változott volna. Eljő a jeges, de már előre kilopja a tréfából a vidám-ságot, az italból a tüzet, a lódf-táshól az önbecsülést. Mit ér ak-kor számukra az élet? Mit ér, ha Harry Hope-nak immár szembe kell néznie a ténnyel, hogy húsz-évi önkéntes szobafogsága után

sohasem lesz bátorsága sötét ten-ni a városban, meglátogatni a helyi előkelőségeket, mit ér, ha az állásából kirúgott alkoholista jo-gász megbizonyosodik, hogy úgy-sem veszik vissza, ha a haverjai között fehéresített néger ismét piszkos nigger lesz odakint, mit ér, ha az egydolláros kis kurvák nem képzelhetik magukat derék utcalányoknak?

Hickey, az amerikai anti-Luka, minden jószándéka ellenére kegyetlenséget követ el, amikor a gyógyíthatatlan beteget meg akarja fosztani az önbecsapás fáj-dalomcsilapító orvosságától. „Tisztelni kell az embert. Nem sajnálni...” — mondja Szatyin az Éjjeli menedékhelyben. És ez nagyon szép. O'Neill lemondóbb, pesszimistább. Ne tagadjuk meg legalább a sajnálatot az ember-től, ha tisztelni nem lehet már — sugallja tragikusan sötét drá-mai világképe. Az egyetemes szájalom azonban korántsem mossa össze az erkölcsi ítéletet, a ragacos emberszeretet sem-leges közegében. A felejtés nar-kotikumát csak az áldozatok szá-mára engedélyezik, a vétkesek-nek bűnhődniük kell. A Jeges előbbre hozza a randevút. Hickey is így végzi, aki megölte a feleségét, mert nem tudta megbocsá-tani, hogy az asszony mindig megbocsátott neki. S Larry, a mozgalomtól visszavonult öreg anarchista, ítéletével erkölcsi kényszert gyakorol az áruló Par-ritre, hamis szájalom helyett valódi szájalommal tessékelve a fiatalembert a lelkifurdalásaitól megváltó halálba. Sejtethetően Larry fejezi ki leginkább az író véleményét. „Túl sok nekem az élet! Halálom napjáig gyöngö bö-lond leszek, és szájalommal né-zem az érem mindkét oldalát!”

O'Neill hatalmas drámája ké-nyes egységűt teremt meg a naturalista és szimbólikus stílus-nak, a részletező, láttató ember-ábrázolásnak, a tökéletes drama-turgiai szerkesztésnek és a költői kiagyaltatásnak. Ez a különös kocsma a helyrajzilag pontosan meghatározott West Side-negyed és a drámaírói álomvilág sehol-sincs határán található, ahol a valóság leltárba vehető, nyomo-rultul józan tényei békésen alá-vetik magukat a valóságon erő-szakot elkövető költői képzelet önkényének. Itt, a New York-i külváros whisky-szagú tenyész-teiben az emberek olyan egyértel-műen felismerhető alakban kap-ják kezükbe a választás lehetősé-gét, a felelősséget sorsukért, am-ilyen vegyítiszta állapotban csak filozófiai értekezések elvont, vagy színdarabok stilizált világában fordulhat ez elő. *Vajda Miklós*

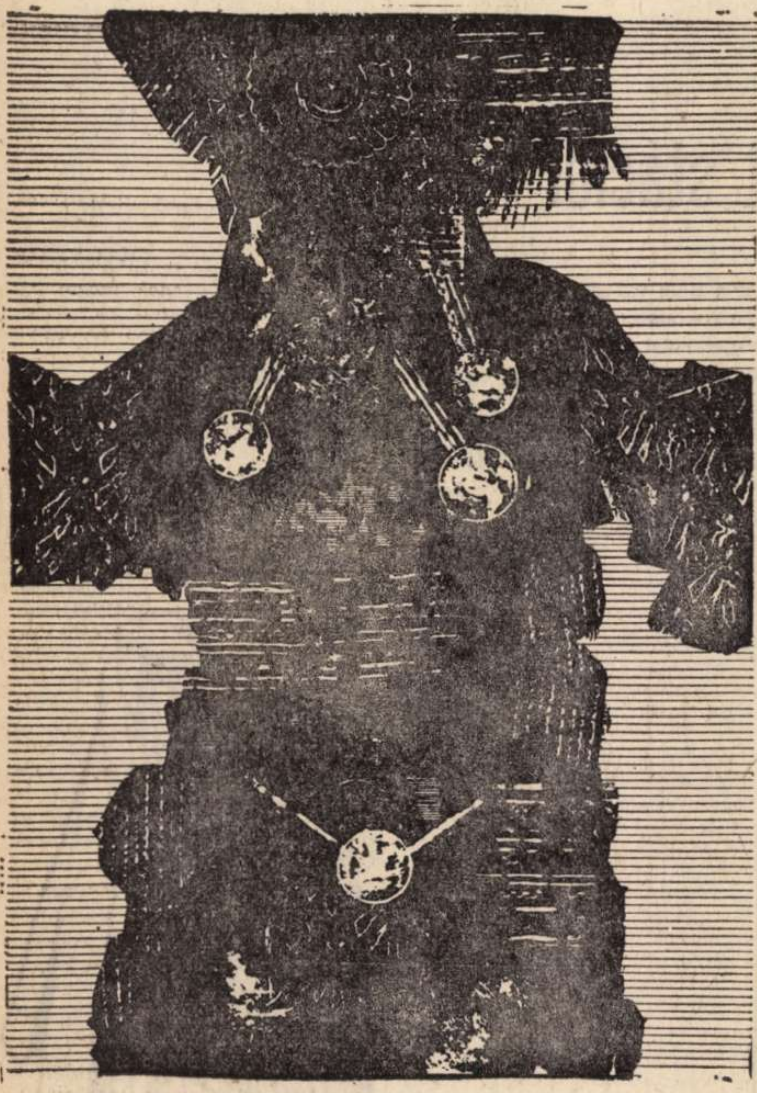
Színház

remek fordítása a membrán ér-zékenységével adja vissza a sértően közönséges avilági szleng és a költői lendület, a triviális humor és a filozófiai jelképeség állan-dóan ellenpontozott kettősségét.

És a Vígszínház előadása? A kritikus zavarban van. *Horvai István* értő, kulturált rendezése, darabrövidítése, mely a hatórás művet négyórásra kurtította anél-kül, hogy a húzásokat észreven-nénk, a tartalmas és jellemző színészi alakítások sora sem ké-pes elaltatni a csalódást, hogy az előadásból, akár a cimborák ita-lából, kilopták a tüzet. „Nem rüg” — miként Harry Hope panaszko-dik whiskyjére. A produkció bennragadt a hiteles naturaliz-musban, nem tudott a költészet szárnyán a levegőbe emelkedni.

A legszembeötlőbb félreértés *Básti Lajos* Hickey-alakításában rejlik. Básti sem alkatával, sem játékával nem idézi fel a disznó vicceket mesélő, kövér és kopasz, gyermekien jovialis utazóvigécet, aki egy-egy többnapos ivászat után olyan, „mint valami oszlás-nak indult dög az árok szélén, amit még a legutolsó macska is rühellne megszagolni.” Hickey-ért rajonganak Hope papa lebujaiban, mert ugyanabból az anyagból gyúrták, mint a többi lecsúszott szeszfazékat, örökös vigyorával, trágár mókával felvidítja a halot-tat is; lehengerlően mulatságos ügynöki svádájával még egy zo-máncozott éjjelenedényt is eladna antik étkészlet levestáljaként. Érthetetlen, hogy ez a Básti meg-formálta előkelő, igazgatóforma idegen hogyan és mivel veszi rá a megrögzött alkoholista roncsem-bereket a lehetetlenre. Játéka a titkos drámai lüktetést sem köz-vetíti, melyet nem tudunk, de ér-zéseink hullámhosszán kellene fog-nunk, hogy ez a váratlanul jó-zanságot hirdető, világmegváltó néhány órával ezelőtt meggyilkol-ta a feleségét.

Körvonalat ölt egy-egy tragiku-san szép jellemportré, mint *Pá-ger Antal* tévója és törődött Har-ry Hope-ja, *Darvas Iván* bölcs és igazságos Larry-ja, *Csákányi László*, a részegség mélyvízéből időnként levegőért felbukkanó, zavaros fejű forradalmára. *Béres Ilona* csásaban groteszk utalá-nya, *Tahi Tóth László* meghason-lott lelkű besugója (ámbár néha a Jókai-regények romantikus intrikusát játssza). *Jó Tordy Géza* és *Bitskey Tibor* polgári foglal-kozási stricije, *Bilicsi Tivadár* egykori artistája, s jók a többiek is. Minden szép és jó a Vígszín-ház színpadán. Valami mégis hiányzik.

Gellér István: Illusztráció Babits „Jónás Könyvé”-hez

MÁGORI ERZSÉBET:

Rádió

Ezen a napon

Eddig hajlamosak voltunk azt hinni, hogy a zenei műveltség nálunk csak egy szűk kör kiváltsága. Erre a tévhitünkre úgyszólván napról-napra rácafolnak a Rádió zenei versenyei és játécai. Lehet-séges, hogy általános műveltsé-günk „zenétlensége”, amelyről utóbb annyi szó esett, szűnőben lenne? Ha igen, úgy a Rádióknak — amely nemcsak mecénás, impresszárió, amikor új magyar zeneművek komponálására megbí-zásokat ad, fiatal muzikusok tehet-ségeket fedez fel és indít el pályá-jukon, hanem a zenekritikus és zenepedagógus szerepét is betölti — nagy része van ebben.

A zenei szerkesztők újabb és újabb leleményes műsorformákat találnak ki.

Ki nyer ma? — kérdezik minden hétköznapon, közvetlenül a déli ha-rangzó és a krónika után. És ez-zel a könnyed, derűs kérdéssel kez-detét is veszi a *Játék és muzika tíz perc*ben az Astóriában. Aki kér-dez, rendszerint *Czigány György* — a műsor életrehívója —, olykor munkatársai, *Boros Anikó* és *Zsol-dos Péter*. Aki válaszol, az mindig — a közönség. A legkülönbözőbb életkorú, foglalkozású, társadalmi állású emberek — férfiak, nők, szünetekben pedig rengeteg iskolás —, akik valójában az utcáról jön-nek be, hogy a mikrofon elé állva szereplői legyenek a néhány perces játéknak. Annak a játéknak, amelyre az éter hullámain keresztül csaknem az egész ország, az Astoria bárjának nagy üveglablá-kán át meg a járókelők kis össze-verődött, alkalmi csoportja figyel.

A napokban a műsor ötszázadik adását ünnepelte. Ez a jubileum azt jelenti, hogy ötezer zenei perc pergett le csaknem két év alatt. A zenei játék — amelyről *Czigány György* azt állítja: „állva fogyasztásra” is alkalmas — valóban csu-pán egy korty zenei élvezetet kí-nál. Kicsi zenei frissítőt napi ro-hanglásaink, munkánk, gondjaink közepett. Am jelentősége ennél mégis nagyobb.

Ki ő és mit énekel? — kérdezi *Czigány György*, miután előzőleg elmondotta, hogy ezen a napon halt meg valahol egy nagy, muzsi-

kus, ezen a napon egy világhírű tenorista született. Az ő játékában minden ezen a napon történik. Ezen a napon mindig születik vagy meghal valaki: egy nagy költő, vagy nagy muzikus, akinek a ne-vén törjük a fejünket közben jobbnál-jobb zenéket hallgatunk. — Tessék gondolkodni! Addig hall-gatjuk a muzsikát — mondja *Bor-os Anikó*. Így kapcsolják a má-hoz a játékelemek a fontos zene-történeti dátumokat és az időtlen remekműveket.

— Mi köze van a most megszó-laló zenének a Holdhoz? Sejtél-münk sincs róla. De miközben gondolkodunk, már jön is a válasz. Debussy zenéjét halljuk. A mű cí-me: *Clair de Lune*. Gratulálunk! És már nyújtják is át a vásárlási utalványt, vagy a hanglezem-ju-talmat a nyugdíjas vegyészme-rnöknek, a vidéki technikusnak, ipari tanulóknak, orvosnak. Mindez boszorkányos gyorsasággal és könnyedséggel, mintegy rögtönözve (tehát maximális átgondoltság-gal, szervezottséggel és pontosan tíz perc alatt) zajlik le. Közben még arra is van idejük, hogy mint legutóbb, a telefonfülkében felej-tett klarinét tulajdonosát értesít-sék, hogy hangszerét egy gépjár-mű-oktató megtalálta és behozza az Astóriába.

Azért szeretjük ezt a műsort, mert igazi játék. Nincs verejtékes vizsga-jellege. Nem szorongunk, csak kellemesen szurkolunk és fő-képpen ámuldozunk azon, hogy ezek „az utcáról betévedt” embe-rek ilyen sokat tudnak a zenéről. Igaz, mellelleg arra is ráeszmé-lünk, saját zenei ismereteink mennyire hézagosak, zenei memo-riánk milyen megbízhatatlan. Sze-rencsére, ez a felfedezésünk a mi titkunk marad. Mert valaki mindig felel helyettünk. Nyertes nélkül nem maradunk soha!

És ha arra a kérdésre, Ki nyer ma? — nem is a mi dolgunk vá-laszolni, azt megjósolhatjuk, ki nyer holnap és holnapután: a kö-zönség, a rádióhallgatók ezrei nyernek ezen a játékon. Azok, akik a tízperces „ebédszünetekben” játszva és szórakozva tanulják, vagy ismétlik át a zene-történelmet.

A LABIRINTUS

A labirintus: intézmény, mely-nek a szörny nélkülözhetetlen al-kotóeleme. A labirintus a maga módján tökéletes: a beleibe lökött élő húst fölemészt. Nyílása is van, melyen át a szörny királyi engedéllyel a külvilág egy sáv-ját szemlélheti. A nyílás az áb-rándok forrása, a szabadulás ele-ve megművelésre itélt reménye. Nyílás nélkül a labirintus tökéle-tesen zárt világgá változna át, olyan önmagáért viruló börtönné, mely már egy királlyal felér. A szörny abszolút uralmánál kor-látottságát a nyílás fejezi ki: a gyilkolások vagy szeretkezések szüneteiben azon át les ki, nem új húst áhítva, hiszen már torkig van feladatával, hanem mert a szörny, a labirintus ura is fogoly.

Természetesen a szörny is meg-ölhető, de csak szörnyű módon, orv úton, árulással. Ez a labirin-tus nem működik szörny nélkül, így hát a hős orvgyilkosnak, Thé-zeusz-nak kell betöltenie Minotau-rusz megürült posztját. Ő örököl mindent: Ariadnét, a hullákat és a rést.

E parabola írója, Bálint István nyilván úgy véli, hogy a pokoli labirintusba nem érdemes bemen-ni: áldozatnak lenni nem jó szak-ma, szörnynek lenni sem boldogí-tó, a szörnyölés pedig azonos a szörnyteremtéssel. Amikor Thé-zeusz boldog-büszkén világgá kiáltja, hogy Minotaurusz halott, a külvilág meg se rezdül, a kül-világot nem érintik a magány la-birintusának belviszonyai, némán tudomásul veszi, hogy a szörny-utánpótlás biztosítva van.

A darabot Halász Péter együt-tese viszi színpadra a Kassák Lajos Művelődési Házban. Csakugyan e g y ü t t e s t látunk, a szó nálunk oly szokatlan, valódi értelmében. Minden egymásra-hangolt mozdulattal és hangsúlyokkal e világ megszerkesztett tébolyát építge-tik. Koncentrikus körökben mo-zogva a labirintus valóságára em-lékeztetik szüntelenül a nézőt, és ez a mértani tér állandóan össze-tartozásukat hangsúlyozza. A mennyezetről sűrű fűrtökben le-lógó üres szék a hullákat és e világ halálos kiürülését idézik fel.

és puritán egyszerűséggel rimel-nek az alattuk lezajló folyamatra. E stílus azonban egyelőre csak az érzelmi-indulati szférák kifejezé-sét teszi lehetővé az együttes szá-mára. Az értelmileg árnyaltabb, csavarosabb, ellentmondásosabb emberi világ ábrázolásáról lemond-anak még. Ebben az aszkézisban segítségükre siet a darab is: szo-katlan drámai érzékkel van fel-építve, és alapvetően intellektu-ális felismeréseken nyugszik, mint minden parabola; de a drámai íveléshez a kidolgozás vázlatse-rűsége társul, és ez lehetővé, sőt, szükségessé teszi az indulati ele-mek egyszerűségi kiemelését. Ezen a szívesen vállalt korlátozottságon belül az együttes olyan kiemelke-dő produkciót nyújt, hogy már-már hajlunk a reményre: szin-házi életünk megújulásához, a hívatásos labirintuson kívülről is jön majd ösztönzés.

E. I.